Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 30, 2016, č. 2

„UČEDNÍK, KTERÉHO JEŽÍŠ MILOVAL“: JEHO ROLE A VÝZNAM V JANOVĚ EVANGELIU

PETR MAREČEK

The purpose of the paper – "The Disciple Whom Jesus Loved": His Role and Importance in the Gospel of John – is to present an interpretation both of the texts which are indisputably about "the disciple whom Jesus loved" (John 13:21–30; 19:25–37; 20:1-10; 21:1-14, 20-25) and also of the disputed text, in which he may appear (John 18:15-16; 1,35–40). The detailed exegesis will help us to present the main characteristics of the portrait of "the disciple whom Jesus loved" and to point out his role and importance in the Gospel of John. The Beloved Disciple is the exemplary disciple. He remains faithful to Jesus until the Crucifixion (John 19:25-37), he is the first to believe in the resurrection of Jesus (John 20:8). In John 21:7 he is the first to recognize the risen Lord. Finally the Beloved Disciple embodies all those who are deeply loved by Jesus because they love him and keep his commandments.

Key words: Biblical exegesis; The Gospel of John; Jesus Christ; The Disciple Whom Jesus Loved.

Ústřední postavou všech čtyř kanonických evangelií je Ježíš Kristus, který je od začátku do konce evangelního vyprávění rozhodujícím protagonistou a jehož osoba a jednání je středem pozornosti a zájmu. Vedle Ježíše však v evangeliích vystupují též jiné postavy: Jan Křtitel; Ježíšem vyvolení učedníci; Ježíšova matka; různí lidé, se kterými se Ježíš setkává, které uzdravuje či zbavuje rozličného strádání; Ježíšovi protivníci. Při srovnání Janova evangelia se synoptickými evangelii vychází najevo, že vedle společně uváděných osob se v něm objevují další postavy, kterým je věnována velká pozornost a které zastávají důležitou roli, např.: Natanael (Jan 1,45–51; 21,2), Nikodém (Jan 3,1–21), Samařanka (Jan 4,1–42) ochrnulý u rybníka Bethzatha (Jan 5,1–9), slepý od narození (Jan 9,1–42). Všechny tyto osoby nehledě na široký prostor, který je jim poskytnut, zastávají vedle Ježíše, jenž je rozhodující osobou, pouze vedlejší roli. Evangelista Jan se nesnaží představit vlastní portrét těchto osob, avšak soustředí se na vylíčení jejich reakce na ústředního protagonistu, kterým je Ježíš Kristus.

Jednou z takovýchto vedlejších postav Janova evangelia je Ježíšův učedník, který není nikdy zmíněn vlastním jménem, ale který je představen s významným popisem „učedník, kterého Ježíš miloval“. Tento učedník je s tímto označením uveden v Janově evangeliu celkem pětkrát (Jan 13,23; 19,26; 20,2; 21,7.20).[1] V synoptických evangeliích tento učedník nikdy nevystupuje a rovněž se nikde nevyskytuje v ostatních knihách Nového zákona. Již toto letmé srovnání v rámci Nového zákona poukazuje na velkou důležitost tohoto učedníka v Janově evangeliu. Tuto skutečnost potvrzuje vykresle-

[1] Čtyřikrát je ve formulaci použito sloveso ἀγαπάω „milovat“ (Jan 13,23; 19,26; 21,7.20) a jednou sloveso φιλέω „milovat“ (Jan 20,2). Obě dvě slovesa jsou používána v Janově evangeliu jako synonyma. STÄHLIN, G.: φιλέω κτλ. In: Kittel, G. (ed.**):** *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament***,** Bd. IX. Stuttgart 1973, s. 128–134. BROWN, R. E.: *The Gospel according to John XIII–XXI*. New York 1970, s. 1103 upozorňuje, že v LXX jsou obě dvě slovesa použita jako překlad בָּהָא (srov. např. Př 8,17).

ní jeho osoby a jeho role ve čtvrtém evangeliu.[2] Nakonec pak označení „učedník, kterého Ježíš miloval“ je obzvlášť pozoruhodné, jelikož „láska“ je stěžejním klíčovým slovem v Janově evangeliu.[3]

V této studii bude zaměřena pozornost na místa v Janově evangeliu, která se vztahují k „učedníkovi, kterého Ježíš miloval“. Na základě výkladu jak textů, které se výslovně zmiňují o tomto upřednostněném Ježíšovu učedníkovi (Jan 13,21–30; 19,25–37; 20,1–10; 21,1–14; 21,20–25), tak textů, které se rovněž smí k němu vztahovat (Jan 18,15–16; snad i Jan 1,35–40), se pokusíme představit jeho hlavní charakteristiky a upozornit na jeho roli a význam v Janově evangeliu.[4]

1. Nesporné texty o „učedníkovi, kterého Ježíš miloval“

1.1 „Učedník, kterého Ježíš miloval“ při poslední večeři (Jan 13,21–30)

První scénou, kde v Janově evangeliu vystupuje „učedník, kterého Ježíš miloval“, je událost označení zrádce při poslední večeři (Jan 13,21–30). Poté, co Ježíš umyl učedníkům nohy a objasnil jim toto své jednání (Jan 13,1–20), překvapuje zmínka v Jan 13,21 o Ježíšově rozrušení. On se zachvívá v duchu[5] a vyslovuje prohlášení, jež uvádí slavnostním vyjádřením „amen, amen pravím vám“, o tom, že ho jeden z učedníků zradí. Formulace přímé řeči doslovně odpovídá vyjádření v Mk 14,18 (// Mt 26,21). Janovské znění se odlišuje jen dvojitým „amen“ na začátku, což je příznačné pro Janovo evangelium (celkem 25krát).[6] Na Ježíšova slova ohledně zrady reagují učedníci rozpačitostí, jelikož jim není známo, o kom hovoří (Jan 13,22). V této situaci je vyzdvižen jeden učedník. Je o něm sděleno, že spočíval v Ježíšově náručí, a místo uvedení jména je charakterizován jako ten, „kterého Ježíš miloval“ (Jan 13,23). Jedná se o přiměřenou scenérii k představení učedníka, který zastává přední postavení mezi učedníky. Je zde vylíčen jako ten, který se ze všech učedníků nachází nejblíže Ježíšovi: ἦν ἀνακείμενος … ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Ἰησοῦ, „spočíval v Ježíšově náručí“.[7] Tento popis má paralelu v Jan 1,18, kde je o Ježíši Kristu sděle-

[2] Neexistují přesvědčivé důvody k pokládání „učedníka, kterého Ježíš miloval“ za neskutečnou a smyšlenou postavu. V nedávné době tento názor předložil např. DUNDERBERG, I.: *The Beloved Disciple in John. Ideal Figure in Early Christian Controversy*. In Dunderberg, I. – Tuckett, Ch. – Syreeni, K. (edd.): Fair Play. Diversity and Conflicts in Early Christianity: Essays in Honour of Heikki Raisanen. Leiden 2002, s. 243–269. Pokud jde o otázky, zda milovaný učedník je historická nebo čistě symbolická postava, zda ho lze blíže identifikovat (Jan Zebedeův, Lazar, Ondřej, Natanael) a zda je možné ho považovat za autora čtvrtého evangelia, viz DSCHULNIGG, P.: *Jesus begegnen. Personen und ihre Bedeutung im Johannesevangelium*. Münster 2000, s. 266–273.

[3] SCHNEIDER, G.: ἀγάπη κτλ. In: Balz, H. – Schneider, G. (edd.): *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Bd. I. Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz 1980, sl. 26–28.

[4] Učednictví náleží mezi ústřední tematiky Janova evangelia. Srov. BROWN, R. E.: *The Community of the Beloved Disciple. The Life, Loves, and Hates of an Individual Church in the New Testament Times*. Mahwah 1979, s. 84; QUAST, K.: *Peter and the Beloved Disciple. Figures for a Community in Crisis*. Sheffield 1989, s. 154.

[5] BARRETT, C. K.: *The Gospel according to St John*. London 1996, s. 445 se domnívá, že se zde nejedná o Ducha svatého, nýbrž je učiněn odkaz na lidského ducha v Ježíšovi, centrum emocí. Proti BULTMANN, R.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1968, s. 367, pozn. 2: „Das pneumatische Reden, nicht die seelische Erschütterung Jesu, wird charakterisiert.“

[6] Jan 1,51; 3,3.5.11; 5,19.24.25; 6,26.32.47.53; 8,34.51.58; 10,1.7; 12,24; 13,16.20.21.38; 14,12; 16,20.23; 21,18.

[7] Při zvláštních příležitostech byl rovněž v Palestině rozšířen helénisticko-římský zvyk při stolování ležet. Leželo se na poduškách na levém boku (levá paže sloužila jako opěra) kolem nízkého stolu a pravá ruka byla volná k jedení. Při této poloze stolující svého souseda po pravice před svou hrudí a ležel tak za jeho zády. Místo po pravice vedle Ježíše měl právě onen upřednostněný učedník. Pokud jde o stolování, viz STRACK, H. L. – BILLERBECK, P.: *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrash. Exkurse zu einzelnen Stellen des Neuen Testaments: Abhandlungen zur neutestamentlichen Theologie und Archäologie*, Bd. IV/2. München 1928, s. 618. Srov. též Plinius Secundus: „cenebat Nerva cum paucis; Veiento proximus atque etiam in sinu recumbebat.“ (*Epistulae* 4,22,4; GAIUS PLINIUS CAECILIUS SECUNDUS: *Briefe. Lateinisch-deutsch*. Kasten, H. (ed.). Zürich 2003, s. 234).

no, že on jako jednorozený Bůh, „který spočívá v náručí Otcově“ (ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς), o něm podal zprávu.[8] Tak jako Ježíš Kristus na základě jedinečné blízkosti k Bohu jej uvádí ve známost, tak rovněž podobným způsobem učedník, který se nachází ve zvláštním úzkém vztahu k Ježíšovi, mu jedinečným způsobem rozumí a zastává roli vykladače.[9]

V Jan 13,24 se oznamuje, že Šimon Petr kývl na „učedníka, kterého Ježíš miloval“ a vybídl ho, aby se Ježíše dotázal, o kom hovoří. Tento učedník se naklonil – tak jak byl[10] – k Ježíšově hrudi a zeptal se ho: „Pane, kdo je to?“ (Jan 13,25). V Jan 13,26 se sděluje, že Ježíš toho, kdo ho zradí, identifikuje tím, že mu podá sousto. Tuto činnost okamžitě provádí a podává sousto Jidášovi. Podle Markova a Lukášova evangelia zůstává Ježíšova identifikace zrádce nejasná (srov. Mk 14,18–21; Lk 22,21–23). Pouze v Matoušově evangeliu je Jidáš výslovně uveden jako zrádce (Mt 26,25). Janovo evangelium silnějším způsobem představuje Jidáše jako zrádce. Třebaže podnět k dotazu ohledně zrádce má původ u Šimona Petra, je tato otázka položena Ježíšovi učedníkem, který má s ním důvěrný vztah. „Učedník, kterého Ježíš miloval“ takto přispívá k vyřešení napjaté situace uvnitř okruhu učedníků a vymezení okruhu věrných učedníků.[11]

1.2 „Učedník, kterého Ježíš miloval“ při události Ježíšovy smrti na kříži (19,25–37)

Druhým místem, kde je „učedník, kterého Ježíš miloval“ výslovně zmíněn v Janově evangeliu, je událost Ježíšovy smrti na kříži (Jan 19,26). Rovněž zde je jeho mimořádná blízkost k Ježíšovi zdůrazněna. Vystupuje jako jediný z mužských učedníků při události Ježíšova ukřižování. Jinak jsou při tomto dění přítomny pouze ženy, a to v čele s Ježíšovou matkou.[12] „Učedník, kterého Ježíš miloval“ je takto představen jako význačný očitý svědek Ježíšovy smrti a nositel tradice, který garantuje tuto scénu.

Ježíšova slova adresovaná své matce a „učedníkovi, kterého miloval“ v Jan 19,26–27 jsou následována významným tvrzením „Ježíš věděl, že je vše dokonáno“ (Jan 19,28). Tímto je dáno najevo, že tato Ježíšova slova mají dočinění s dokonáním jeho díla (srov. Jan 19,30) a vykazují charakter závěti. Maria, na kterou se Ježíš nejprve obrací, je stejně jako v Jan 2,4 oslovena výrazem „ženo“.[13] Jelikož se zde jedná o jediné další místo v Janově evangeliu, kde vystupuje Ježíšova matka, sotva lze zpochybnit vzájemnou souvislost těchto dvou událostí (Jan 2,1–11 a 19,25–27).[14] Na svatbě v Káně Galilejské byla Maria představena ve svém důvěřivém postoji

---

8 Výraz κόλπος „prsa, hruď; náruč“ se vyskytuje v Janově evangeliu pouze v Jan 1,18 a 13,23!

9 Srov. např. SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 34; WILCKENS, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1998, s. 213; SCHNELLE, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Leipzig 2000, s. 219; WENGST, K.: *Das Johannesevangelium*, Bd. II. Stuttgart – Berlin – Köln 2001, s. 111.

10 SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 35, pozn. 88 uvádí, že výraz οὕτως smí mít přibližně stejný význam jako v Jan 4,6: „tak jak byl, jen tak“.

11 DSCHULNIGG, P.: *Jesus begegnen. Personen und ihre Bedeutung im Johannesevangelium*. Münster 2000,, s. 250.

12 V Jan 19,25 jsou zmíněny čtyři ženy, které stály u Ježíšova kříže. Setkáváme se zde jednak se dvěma známými ženami (Marie, Ježíšova matka, která se objevuje v Jan 2,1–5 rovněž bez uvedení jména; Marie Magdalská, které je podle Jan 20,14–18 uděleno zjevení vzkříšeného Ježíše) a jednak se dvěma ženami (sestra Ježíšovy matky a Marie Kleofášova, přičemž se může jednat o ženu nebo dceru Kleofáše), které se vyskytují pouze zde v Janově evangeliu. Srov. např. WILCKENS, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1998, s. 295; WENGST, K.: *Das Johannesevangelium*, Bd. II. Stuttgart – Berlin – Köln 2001, s. 257, pozn. 215; SCHNELLE, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Leipzig 2000, s. 288. THYEN, H.: *Das Johannesevangelium*. Tübingen 2005, s. 738 naproti tomu nechává otázku počtu žen otevřenou: Buď se jednalo o čtyři ženy anebo pouze o tři (sestra Ježíšovy matky je Marie Kleofášova).

13 Oslovení „ženo“ je naprosto vhodné pro vztah muže a ženy, avšak nikdy se s ním nesetkáváme ve vztahu syna k matce. BROWN, R. E.: *The Gospel according to John I–XII*. New York 1966, s. 99.

14 Na rozdíl od synoptiků Janovo evangelium nikdy neuvádí Marii jejím vlastním jménem, ale používá pro ni označení „Ježíšova matka“ (Jan 2,1.3.5.12; 6,42; 19,25[2krát].26[2krát].27) nebo „žena“ (Jan 2,4; 19,26).

při své prosbě o Ježíšův dar jako reprezentant těch, kteří od Ježíše očekávají spásu. Vedle ní se nyní objevuje „učedník, kterého Ježíš miloval“. On, který je důvěrným přítelem Ježíše, byl již vyobrazen jako zprostředkovatel a vykladač Ježíšova poselství (srov. Jan 13,23–26) a později bude tuto roli zastávat v souvislosti s Ježíšovým zjevením po jeho vzkříšení (srov. Jan 20,8; 21,7).

Ježíš ve svém posledním pozemském činu sdružuje dohromady tohoto učedníka se svou matkou a ustavuje mezi nimi vztah matky a syna. Tento učedník se skrze Ježíšova slova na kříži stává synem Ježíšovy matky a tak vstupuje do jeho postavení. „Učedník, kterého Ježíš miloval“ a Ježíšova matka jsou znázorněni jako portrét nové rodiny Boží. Ježíš takto zakládá komunitu učedníků, kteří jsou pro něho matkou a bratrem. Jedná se o komunitu, která se po vzoru Ježíšovy matky vyznačuje postojem důvěřivého očekávání spásy, jež pochází od Ježíše, a která po příkladu „učedníka, kterého Ježíš miloval“ je schopna zprostředkovávat a interpretovat Ježíšovo poselství a jeho zjevení.

Po sdružení milovaného učedníka a Ježíšovy matky (Jan 19,26–27) následuje líčení Ježíšovy smrti (Jan 19,28–30) s důrazem na tematiku „dokonání/naplnění“. Ježíš ví, že je již vše dokonáno (τετέλεσται), a svým zvoláním „žízním“ a přijetím octa konstatuje, že tímto dějem se naplnilo (τελειωθῇ) Písmo (Jan 19,28). Svými posledními slovy před smrtí (τετέλεσται „dokonáno je“) v Jan 19,30 dává najevo, že umírá jako ten, kdo dokončil své dílo a kdo takto poslušně dovedl do konce pověření svého Otce (srov. Jan 14,31; 17,4).

Zpráva o Ježíšově smrti je zakončena scénou o zlámání nohou ukřižovaným a probodnutí Ježíšova boku (Jan 19,31–37). Žádost Židů adresovaná Pilátovi, aby ukřižovaným byly zlámány nohy a aby pak mrtvoly byly sňaty z kříže, souvisí s nařízením v Dt 21,22–23, kde se bezpodmínečně požaduje sejmutí mrtvoly z kůlu před nocí (srov. též Josephus Flavius, *De bello Judaico* 4,317). V Ježíšově případě (a těch, co byli ukřižováni s ním) to bylo obzvlášť naléhavé, jelikož se jednalo den před sobotou. Přeražením kostí pomocí železné tyče bylo možné okamžitě způsobit smrt.[15] Vojáci takto brutálně usmrcují ty, kteří byli ukřižováni s Ježíšem, avšak samotnému Ježíši toto nečiní, jelikož byl již mrtev. Zmínku o tom, že Ježíšovi nebyly přeraženy kosti (Jan 19,33), interpretuje evangelista Jan jako naplnění Písma. S odkazem na Ex 12,10 LXX je toto znamením, že Ježíš je pravý velikonoční beránek (Jan 19,36; srov. 1,36), anebo ve spojitosti s Žl 34,21 je Ježíš představen pod Boží ochranou. Ježíš předešel této dodatečné násilné smrti. On umírá svou vlastní smrtí a nenechá si smrt vnutit. Když Ježíš dílo, které mu Otec uložil, dokončil, odevzdává svého ducha (dech života)[16] a vrací se k Otci (Jan 19,30). Ježíš dává svůj život ze svobodné vůle (Jan 10,18) jako výraz své lásky k lidem a svého vydání se Otci. Zmínku v Jan 19,34 o tom, že jeden z vojáků Ježíšovi kopím probodl bok, uvádí pouze čtvrté evangelium. Kopím probodený bok,[17] ze kterého vyšla krev a voda,[18] jenž lze hodnotit jako jistý doklad Ježíšovy smrti, se stává hlavním poznávacím znamením vzkříšeného Pána, na který on sám bude

[15] Podle SCHWANK, B.: *Evangelium nach Johannes*. St. Ottilien 1998, s. 465 mohl umírání ukřižovaných trvat až po tři dny.

[16] Někteří exegeté zde spatřují odkaz udělení daru Ducha (svatého) těm, kteří stojí u kříže, zejména Ježíšově matce, která symbolizuje církev a učedníkovi, kterého Ježíš miloval, jenž symbolizuje křesťana. Srov. např. BROWN, R. E.: *The Gospel according to John XIII–XXI*. New York 1970, s. 931.

[17] Srov. Quintilian, *Declamationes maiores* VI,9: „cruces succiduntur, percussos sepeliri carnifex non vetat“. Citováno v BAUER, W.: *Das Johannesevangelium*. Tübingen 1925, s. 219.

[18] Na základě přesvědčení, že člověk se skládá z krve a vody, jak dosvědčuje též židovská tradice (srov. STRACK, H. L. – BILLERBECK, P.: *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch. Das Evangelium nach Markus, Lukas und Johannes und die Apostelgeschichte*. München 1924, s. 582–583), je možné Jan 19,34 chápat jednoduše ve smyslu, že Ježíšova smrt nastala.

odkazovat (Jan 20,20.27). Krev a voda symbolizují spásonosný význam Ježíšovy smrti.[19] Dochází tak naplnění Ježíšovo symbolické slovo v Jan 7,37–39.[20]

Verš Jan 19,35 vyčnívá z dosavadního líčení událostí. Nyní je vyzdvižen jeden svědek u kříže a je zdůrazněno jeho pravdivé svědectví.[21] Pouhá skutečnost, že z Ježíšova probodeného boku vyšla krev a voda, nepotřebuje svědectví, jelikož toto naprosto odpovídá očekávanému dění. Kdyby šlo pouze o vydání svědectví o této skutečnosti, bylo by velmi zvláštní uvedení jejího cíle: „abyste i vy uvěřili“. Adresáti evangelia jsou zde vyzváni k víře, jejímž obsahem není skutečnost Ježíšovy smrti, avšak její význam a její účinky.[22] Ten, kdo vystupuje jako očitý svědek, je sám věřící. On ve svém svědectví předává to, co sám viděl.[23] Na základě nejbližšího předcházejícího líčení může tímto svědkem být pouze učedník, jenž byl uveden v Jan 19,26–27, jelikož předtím žádný jiný učedník nebyl zmíněn.[24] Výraz ἐκεῖνος v Jan 19,35c se pak vztahuje na předcházející ὁ ἑωρακώς. Takto je významným způsobem zdůrazněno svědectví toho, „který to viděl“. On vydal svědectví, jeho svědectví je pravdivé a on ví, že mluví pravdu. Lze si všimnout podobnosti mezi Jan 19,35[25] a 21,24: v obou případech se jedná o „učedníka, kterého Ježíš miloval“, v obou případech je uveden v roli svědka a v obou případech je kladen důraz na pravdivost jeho svědectví. „Učedník, kterého Ježíš miloval“ je tedy v Jan 19,35 vyobrazen jako význačný očitý svědek Ježíšovy smrti, která má spásný charakter, a nositel tradice, který garantuje tuto scénu.

1.3 Návštěva Ježíšova hrobu Marií Magdalskou, Šimonem Petrem a „učedníkem, kterého Ježíš miloval“ (Jan 20,1–10).

Vyprávění o návštěvě otevřeného a prázdného hrobu v Jan 20,1–10 je dalším místem v Janově evangeliu, kde je zmíněn „učedník, kterého Ježíš miloval“. Stejně jako u synoptiků, i v Janově evangeliu se objevení otevřeného a prázdného hrobu děje v neděli ráno po pátku, kdy nastala Ježíšova smrt na kříži. Třebaže čtvrtému evangelistovi byla známa tradice o návštěvě více žen u Ježíšova hrobu (srov. Mk 16,1; Mt 28,1; Lk 24,10), jak je patrné z vyjádření v množném čísle v Jan 20,2b, zmiňuje se pouze o Marii Magdalské.[26] Poté, co Marie Magdalská spatřuje otevřený hrob, vydává se okamžitě se spěchem k Šimonu Petrovi a „učedníkovi, kterého Ježíš milo-

[19] Viz dále BROWN, R. E.: *The Death of the Messiah. From Gethsemane to the Grave: A Commentary on the Passion Narratives in the Four Gospels*, II. London 1994, s. 1178–1182.

[20] Výrazy αἷμα „krev“ a ὕδωρ „voda“ smí odkazovat na svátosti eucharistie a křtu. V Janově evangeliu je slovo αἷμα použito téměř jen v eucharistickém významu (Jan 6,53–56; jedinou výjimku tvoří Jan 1,13). Doklad pro svátostné chápání ὕδωρ nabízí text Jan 3,5. SCHNELLE, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Leipzig 2000, s. 293.

[21] Pozornost zaslouží výskyt výrazů v Jan 19,35: μαρτυρέω „svědčit, vydat svědectví“, μαρτυρία „svědectví, dosvědčení“, ἀληθινός „skutečný, pravý; pravdivý, věrohodný, spolehlivý“, ἀληθής „pravdivý; pravý, skutečný“.

[22] SCHENKE, L.: *Johannes Kommentar*. Düsseldorf 1998, s. 363.

[23] Pokud jde o vzájemný vztah „vidět a „svědčit“, viz Jan 1,34; 3,11.32.

[24] Takto např. BAUER, W.: *Das Johannesevangelium*. Tübingen 1925, s. 220; LORENZEN, T.: *Lieblingsjünger im Johannesevangelium. Eine redaktionsgeschichtliche Studie*. Stuttgart 1971, s. 53–59; KÜGLER, J.: *Der Jünger, den Jesus liebte. Literarische, theologische und historische Untersuchungen zu einer Schlüsselgestalt johanneischer Theologie und Geschichte; mit einem Exkurs über die Brotrede in Joh 6*. Stuttgart 1988, s. 265–267; SCHNELLE, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Leipzig 2000, s. 293; ZUMSTEIN, J.: *L'évangile selon saint Jean (13–21)*. Geneve 2007, s. 259.

[25] Verš Jan 19,35 je jediným místem v Jan 1–20, kde je „učedník, kterého Ježíš miloval“ označen jako svědek, který (jako autor?) stojí za Janovým evangeliem.

[26] Evangelista Jan vynecháním ostatních žen dosahuje silnějšího dramatického účinku. SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 362. BROWN, R. E.: *A Risen Christ in Eastertime. Essays on the Gospel Narratives of the Resurrection*. Collegeville, MN 1990, s. 66, pozn. 78: „John is fascinated by the dramatic possibilities of individuals, even if a group is present.“

val“ (Jan 20,2a).[27] Tyto dva učedníky informuje o zmizení Ježíšova mrtvého těla. Její sdělení uvádí tyto dva učedníky do pohybu. Je pobídkou k prohlídce Ježíšova hrobu a pátrání po jeho zmizelém těle. Tak jako Marie Magdalská běžela od hrobu, nyní oba dva učedníci běží k němu. Pro učedníka, který je společníkem Petra, jsou použity v Jan 20,2–3 dva tituly „učedník, kterého Ježíš miloval“ (Jan 20,2) a „ten druhý učedník“ (Jan 20,3). První titul může odrážet způsob, jak byl uchováván v paměti v janovské tradici. Druhý titul může vypovídat o tom, jak byl hodnocen ostatními křesťany, a zřejmě z toho důvodu též jimi uveden do zapomenutí.[28] Působí zvláštně, že „ten druhý učedník“ byl rychleji u hrobu. Tato skutečnost způsobila, že byl považován za mladšího než Petr.[29] Třebaže byl ten druhý učedník u hrobu dříve, čeká na Petra u vchodu do hrobu a dává mu přednost, aby on vstoupil do hrobu jako první. Do hrobu pouze nahlédl. Evangelista takto dává najevo srovnání obou dvou učedníků. Přednostní postavení má ten druhý učedník, který běžel napřed (rychleji než Petr) a který byl u hrobu první (Jan 20,4.8). Tento fakt nicméně neznamená, že by Petr byl představen jako protikladná postava s negativním odstínem. Evangelista žádným způsobem nedává najevo nějakou výtku či pokárání vůči jeho osobě. Srovnání těchto dvou učedníků poukazuje na jejich specifické role.

Šimon Petr po svém vstupu do hrobu tam uviděl ležet nejen lněná plátna, ale též roušku, která byla na Ježíšově hlavě a která byla nyní složena zvlášť na jiném místě (Jan 20,6–7). Uspořádané umístění pruhů plátna a roušky dává najevo, že mrtvé Ježíšovo tělo nebylo odcizeno, jelikož v případě loupeže by totiž mrtvé tělo bylo zřejmě odneseno zavinuté v plátnech. Avšak i kdyby byly pruhy plátna z mrtvého těla při jeho odcizení odstraněny, zůstává nejasné jejich zvláštní uspořádání v hrobě. Prázdný hrob, který vyvolává spontánní podezření, že mrtvé tělo bylo z něj nějakým způsobem odstraněno, a který tak nemůže zastávat roli přímého důkazu Ježíšova vzkříšení, přesto skrze pruhy plátna a roušku se zvláštním umístěním je důležitým svědectvím.[30]

Ve vyprávění můžeme pozorovat určitý vývoj: Marie Magdalská viděla, že je kámen od hrobu odvalen (Jan 20,1), druhý učedník viděl v hrobu ležet pruhy plátna (Jan 20,5), Petr nakonec vidí v hrobu ležet nejen pruhy plátna, ale též roušku, která byla na Ježíšově hlavě a která byla nyní složena zvlášť na jiném místě (Jan 20,6–7). Kromě toho vyprávění má určitou gradaci: Marii Magdalskou objevení otevřeného hrobu vedlo k negativnímu úsudku, že Ježíšovo mrtvé tělo bylo odcizeno. Absence Petrovy reakce na objevení otevřeného a prázdného hrobu (srov. Lk 24,12: „vrátil se celý udiven“) smí poukazovat na jeho neschopnost vysvětlit si to, co viděl. Nakonec pak „ten druhý učedník“, který byl u hrobu první (Jan 20,4.8) a který po Petrovi vstoupil do hrobu, zjišťuje v hrobě dané skutečnosti a okamžitě přichází k víře. On je schopen správně interpretovat skutečnosti, které vidí v hrobě. Pruhy plátna a zvláště šátek jsou znamením, které ho přivádí k víře.[31] Na základě kontextu se nepochybně jedná o víru v Ježíšovo vzkříšení.[32] Velikost jeho víry spočívá v tom, že věří, jako by viděl samotného vzkříšeného Ježíše. „Učedník,

[27] V Mt 28,8 se uvádí, že ženy spěchaly od hrobu k „učedníkům“ a podle Lk 24,9 ženy oznámily svoji zkušenost u hrobu „Jedenácti a všem ostatním“.

[28] BROWN, R. E.: *A Risen Christ in Eastertime. Essays on the Gospel Narratives of the Resurrection*. Collegeville, MN 1990, s. 68.

[29] ZAHN, T.: *Das Evangelium des Johannes*. Leipzig 1921, s. 673; Srov. též BROWN, R. E.: *The Gospel according to John XIII–XXI*. New York 1970, s. 985; MORRIS, L.: *The Gospel according to John*. Grand Rapids, MI 1995, s. 735.

[30] SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 368.

[31] BRODIE, T. L.: *The Gospel According to John. A Literary and Theological Commentary*. New York 1993, s. 562: „The clothes, especially the face veil, function like a Johannine sign; in themselves they are ambiguous, but for one who had a developed disposition they open the way of faith.“ Srov. DE BOOR, W.: *Das Evangelium des Johannes*. 2. Teil: Kapitel 11 bis 21. Wuppertal 2000, s. 230.

[32] GNILKA, J.: *Johannesevangelium*. Würzburg 1983, s. 150.

kterého Ježíš miloval“ je schopen správným způsobem vidět a interpretovat znamení svého Pána. Takto je představen jako ideální učedník s příkladnou vírou.[33] On reprezentuje povelikonoční církev v předvelikonočním okruhu učedníků.[34] Milovaný učedník tedy není pouze prvním, kdo viděl prázdný hrob (Jan 20,5), avšak rovněž prvním, kdo věří ve vzkříšení (Jan 20,8). V Jan 20,3–10 se evangelista nesnaží podtrhnout selhání Šimona Petra, ale poukázat na mimořádnou vnímavost druhého učedníka, která má původ v Ježíšově lásce, jež ho uschopňuje uvěřit.[35]

Vysvětlující upozornění v Jan 20,9 o tom, že ještě nerozuměli Písmu, se nachází v určitém napětí s předchozím textem. Tento verš bývá považován za redakční glosu[36] nebo bývá poukazováno na skutečnost, že evangelista Jan převzal tento verš z pramene bez toho, že by zcela odstranil napětí, které vzniká jeho zařazením do textu.[37] Zmínka o tom, že učedníci ještě nerozuměli Písmu, zastává důležitou roli v textu. Takto je vyzdviženo, že víra „učedníka, kterého Ježíš miloval“ v Ježíšovo vzkříšení se zakládala pouze na zkušenosti prázdného hrobu. Kdyby totiž oba dva učedníci rozuměli Písmu, pak by z něho museli získat poznání, že Ježíšovo vzkříšení bylo nezbytnou skutečností dějin spásy.[38] Oni by totiž vlastně museli již před prohlídkou otevřeného hrobu věřit ve vzkříšení.[39]

Závěr příběhu tvoří zmínka o návratu učedníků domů (Jan 20,10). Působí zvláštně, že tito dva učedníci, kteří byli představeni v určitém konkurenčním vztahu, v tomto vyprávění spolu nevyměnili ani jediné slovo.[40] Vyprávění rovněž neobsahuje žádný popis jejich emotivních reakcí, jako např. leknutí (Mk 16,7–8), radost (Mt 28,8) nebo údiv (Lk 24,12). Text též neuvádí, zda učedníci svou zkušenost někomu sdělili.[41] Záměrem verše Jan 20,10 je nechat odejít učedníky z dějiště příběhu a uvést na scénu setkání Marie Magdalské s anděly a Ježíšem (Jan 20,11–18).[42]

1.4 „Učedník, kterého Ježíš miloval“ při zjevení vzkříšeného Ježíše u Tiberiadského moře (Jan 21,1–14)

Při události zázračného rybolovu v Jan 21,1–14 se „učedník, kterého Ježíš miloval“ objevuje v Jan 21,7, a to zcela znenadání bez jakéhokoliv uvedení stejně jako tomu bylo v Jan 13,23 a 19,26. Okamžitě vyvstává otázka, s kterou osobou ze sedmi zmíněných v Jan 21,2 je ho zapotřebí ztotožnit.[43] Zdá se, že „učedník, kterého Ježíš miloval“ by mohl být nejspíše jedním z „dalších dvou jeho učedníků“, kteří jsou beze jména uvedeni na konci seznamu učedníků,[44]

[33] SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 368.

[34] WILCKENS, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1998, s. 307.

[35] BROWN, R. E.: *A Risen Christ in Eastertime. Essays on the Gospel Narratives of the Resurrection*. Collegeville, MN 1990, s. 68, pozn. 81.

[36] Takto např. BULTMANN, R.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1968, s. 530; SCHULZ, S.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1972, s. 243.

[37] SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 369.

[38] SCHNEIDER, J.: *Das Evangelium nach Johannes*. Berlin 1976, s. 319; DE BOOR, W.: *Das Evangelium des Johannes*. 2. Teil: Kapitel 11 bis 21. Wuppertal 2000, s. 230.

[39] Takto též BODE, E. L.: *The First Easter Morning. The Gospel Accounts of the Women's Visit to the Tomb of Jesus*. Rome 1970, s. 81. KREMER, J.: *Die Osterevangelien – Geschichte um Geschichte*. Stuttgart 1981, s. 169.

[40] WENGST, K.: *Das Johannesevangelium*, Bd. II. Stuttgart – Berlin – Köln 2001, s. 298–299.

[41] SCHNEIDER, J.: *Das Evangelium nach Johannes*. Berlin 1976, s. 320 konstatuje: „Sicher haben sie den anderen Jüngern Bericht erstattet.“ Toto tvrzení nicméně nenachází oporu v textu.

[42] BROWN, R. E.: *The Gospel according to John XIII–XXI*. New York 1970, s. 988.

[43] Sedm učedníků v Jan 21,1–14 vystupuje v roli reprezentantů celé církve (srov. Zj 2–3).

[44] Cf. PESCH, R.: *Der reiche Fischfang Lk 5,1–11/Jo 21,1–14. Wundergeschichte, Berufserzählung, Erscheinungsbericht*. Düsseldorf 1969, s. 91; SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 419; SCHNEIDER, J.: *Das Evangelium nach Johannes*. Berlin 1976, s. 329; GNILKA, J.: *Johannesevangelium*. Würzburg 1983, s. 157; SCHENKE, L.: *Johannes Kommentar*. Düsseldorf 1998, s. 389.

jinak by musel být ztotožněn s jedním ze „synů Zebedeových“.[45] První možnost je podporována skutečností, že máme téměř doslovnou shodu formulace καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο „a jiní dva z jeho učedníků“ v Jan 21,2 s vyjádřením καὶ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο „a dva z jeho učedníků“ v Jan 1,35, kde se pravděpodobně vyskytuje „učedník, kterého Ježíš miloval“. V první kapitole Janova evangelia je později jmenován pouze Ondřej (Jan 1,40), zatímco v kapitole 21 je uveden pouze „učedník, kterého Ježíš miloval“. Nakonec je třeba zmínit, že v Jan 21,1–14, kde zastávají klíčové postavení Šimon Petr a „učedník, kterého Ježíš miloval“, mohou být v seznamu učedníků v Jan 21,2 uvedeni jeden v čele seznamu (Šimon Petr) a jeden na jeho konci („učedník, kterého Ježíš miloval“).[46]

V epizodě zjevení vzkříšeného Ježíše u Tiberijadského moře zůstává „učedník, kterého Ježíš miloval“ zpočátku zcela na pozadí scény. Pozice Šimona Petra, který je uveden v čele seznamu učedníků, odpovídá významu jeho role v líčení události. Petr se ujímá iniciativy. Petrova slova adresovaná ostatním učedníkům „jdu lovit ryby“ nejsou pouhým oznámením o osobním úmyslu, nýbrž jsou rovněž vybídnutím, což je patrné jak z reakce učedníků („i my půjdeme s tebou“), tak i ze skutečnosti lovení ryb z jedné lodi. Třebaže učedníci zvolili nejpříznivější dobu pro rybolov – „noc“ (Jan 21,3),[47] jejich aktivita nepřináší úspěch. Této situace si všímá vzkříšený Ježíš, který svým dotazem v Jan 21,5 učedníky nutí, aby doznali své marné namáhání. Poslušnost vůči jeho příkazům (Jan 21,6) přináší kladný výsledek – bohatý rybolov.[48] Učedníci sami od sebe nejsou schopni Ježíše poznat[49] a rovněž sami od sebe nejsou schopni vnímat zázračné dění. Pouze „učedník, kterého Ježíš miloval“ poznává v zázračném rybolovu Ježíšovo sebezjevení a pronáší slova: ὁ κύριός ἐστιν „Pán je to“ (Jan 21,7a).[50] Svá slova neadresuje všem učedníkům, avšak obrací se s nimi pouze na Petra. Můžeme pozorovat, že podobně jako v příběhu o návštěvě prázdného hrobu v Jan 20,3–10, rovněž i zde je uveden v přednostním postavení vůči Petrovi, který však není znázorněn s výslovně negativními rysy. Zatímco v Jan 20,8 „učedník, kterého Ježíš miloval“ na základě spatření prázdného hrobu a pláten v něm uvěřil, nyní poznává Pána na základě zázračného úlovku ryb (Jan 21,7). Můžeme také postřehnout, že zatímco „učedník, kterého Ježíš miloval“ se vyznačuje schopností vnitřního zraku, pro Petra je příznačné rozhodné jednání, kterým vyjadřuje svůj vztah k Ježíšovi (Jan 21,7: snaží se co nejdříve k němu dostat).[51]

[45] Nejstarší svědectví o ztotožnění „učedníka, kterého Ježíš miloval“ s apoštolem Janem, synem Zebedeovým, poskytuje biskup Irenej z Lyonu kolem roku 180, který ve své knize *Adversus haereses* píše: „Pak Jan, učedník Páně, který také ležel na jeho prsou, také sám vydal evangelium, když pobýval v Efesu v Asii“ (3,1,1 = Eusebius, *Historia Ecclesiastica* 5,8,4; PG 20,449).

[46] Tento způsob řazení se objevuje též v Jan 19,25: „Ježíšova matka … Marie Magdalská“; srov. rovněž Sk 13,1: „Barnabáš …Šavel“.

[47] Noc, zejména období po západu slunce a před jeho východem, je nejpříhodnějším časem pro lov ryb (srov. Aristoteles, *Historia animalium*, 8,19.602–605; Plinius Starší, *Naturalis historia*, 9,23.56).

[48] Ježíš skrze své zázraky nedává člověku pouze nezbytně nutné, avšak obdarovává ho v přeboháte míře (srov. Jan 2,1–11; 6,1–15).

[49] Podobají se tedy jak Marii Magdalské v Jan 20,14, tak rovněž emauzským učedníkům v Lk 24,16, kteří při setkání se vzkříšeným Ježíšem ho nebyli schopni poznat.

[50] Výraz κύριος „Pán“ byl v prvotní církvi běžně používán jako titul pro vzkříšeného Ježíše (srov. Řím 10,9). Takto ho užívá rovněž čtvrtý evangelista v Jan 20,18.25.28. Slova milovaného učedníka „Pán je to!“ (Jan 21,7a; srov. 21,7b.12) zahrnují téměř stejný význam jako výraz ἠγέρθη „byl vzkříšen“ v příběhu o návštěvě prázdného hrobu (Mk 16,6; Mt 28,6.7; Lk 24,6.34) a zvěstují tedy velikonoční poselství s přímým odkazem na osobu vzkříšeného Ježíše. KREMER, J.: *Die Osterevangelien – Geschichte um Geschichte*. Stuttgart 1981, s. 208.

[51] Srov. CARSON, D. A.: *The Gospel According to John*. Leicester – Grand Rapids, MI 1991, s. 671.

1.5. Petr a „učedník, kterého Ježíš miloval“ – svědek Janova evangelia (Jan 21,20–25)

Verš Jan 21,20 je posledním místem, kde se v Janově evangeliu objevuje „učedník, kterého Ježíš miloval“. Je zvláštní, že tento bezejmenný učedník je popsán pomocí odkazu na scénu poslední večeře, kde byl poprvé takto prezentován v Janově evangeliu. Tímto způsobem autor Jan 21 činí odkaz na zvláštní důvěrný vztah tohoto učedníka k Ježíšovi a tím na jeho jedinečné postavení.[52] V Jan 21,20 je sděleno, že Petr viděl „učedníka, kterého Ježíš miloval“ jak „následuje“ (ἀκολουθοῦντα), což znamená, že i on následuje Ježíše. Je sotva možné se domnívat, že na rozdíl od Petra, který byl vyzván k následování, tento bezejmenný učedník již Ježíše následoval a takto Petra převyšoval.[53] V tomto textu není zájem soustředěn na motiv následování, jak to činí oba dva Petr a „učedník, kterého Ježíš miloval“, ale spíše na protiklad mezi Petrem, který má Ježíše následovat, a „učedníkem, kterého Ježíš miloval“, který má zůstat (srov. Jan 21,20–22).

Skutečnost, že Petr vidí milovaného učedníka, dává podnět k tomu, že se obrací na Ježíše přímou otázkou: „Pane, a co on?“ (Jan 21,21b). Ježíš však rázným způsobem odmítá Petrův dotaz. Ve své odpovědi mu dává najevo, že se nemá starat o budoucnost milovaného učedníka, nýbrž že má být poslušný výzvy k následování. Osud „učedníka, kterého Ježíš miloval“ je vyjádřen podmínkovou větou: „Jestliže chci, aby zůstal, až přijdu…“ (Jan 21,22). Je hodné povšimnutí, že na rozdíl od budoucího údělu Petra (Jan 21,18) nejsou slova ohledně údělu milovaného učedníka adresována přímo jemu. Sloveso μένω „zůstat“, které náleží mezi oblíbené výrazy čtvrtého evangelia (a rovněž 1 Jan)[54] a které ho používá v různých souvislostech a s rozličnými významy, zde v kontextu Petrovy násilné smrti (Jan 21,18) a s ní spojenou otázkou ohledně údělu „učedníka, kterého Ježíš miloval“ (Jan 21,21) může pouze znamenat „zůstat na živu“ (srov. 1 Kor 15,6).[55] Formulace „až přijdu“ se musí vztahovat k příchodu Ježíše při paruzii, jak dokládá apoštol Pavel (srov. 1 Sol 4,15–17; 1 Kor 4,5; 11,26; 15,51) a raná církev (srov. Zj 1,3.19; 6,11; 22,20).[56] Ze závěrečného vybídnutí adresovaného Petrovi „následuj mě“ je patrné, že zde evangelista srovnává Petra s „učedníkem, kterého Ježíš miloval“. Z jazykového hlediska jsou postaveny proti sobě výrazy: „on“ (αὐτόν) – „ty“ (σέ) a „zůstat“ (μένω) – „následovat“ (ἀκολουθέω). Petr má přijmout to, co Ježíš má v úmyslu se svým důvěrným učedníkem. On sám však má jít svou cestou následování Ježíše až k smrti.[57]

Následující text Jan 21,23 neuvádí pokračování vyprávění o zjevení vzkříšeného Ježíše Petrovi, avšak obsahuje vysvětlení Ježíšova enigmatického slova o bezejmenném učedníkovi ze strany redaktora evangelia.[58] On se snaží odstranit neporozumění rozšířené mezi křesťany, podle kterého Ježíš údajně mínil, že tento učedník se prý dočká paruzie. Jelikož, jak se zdá z textu, onen učedník mezitím zemřel, redaktor evangelia se snaží zdůraznit, že takový smysl oněch slov

[52] Lze pozorovat, že Janovo evangelium opětovně představuje osoby se zpětnými odkazy na situace, se kterými jsou zvláštním způsobem spjaty. Marie, sestra Marty, je v Jan 11,2 uvedena jako ta, která pomazala Pána olejem a utřela mu nohy svými vlasy, a to navzdory skutečnosti, že tato scéna se odehrála teprve v Jan 12,3. V Jan 12,1 je zmíněn Lazar jako ten, kterého Ježíš vzkřísil z mrtvých.

[53] BARRETT, C. K.: *The Gospel according to St John*. London 1996, s. 586.

[54] Sloveso μένω „zůstat“, které je použito celkem 118krát v Novém zákoně, se vyskytuje především v Janově evangeliu (40krát) a 1 Jan (24krát).

[55] BROWN, R. E.: *The Gospel according to John XIII–XXI*. New York 1970, s. 1109.

[56] HAENCHEN, E.: *Johannesevangelium. Ein Kommentar*. U. Busse (ed.). Tübingen 1980, s. 592; KREMER, J.: *Die Osterevangelien – Geschichte um Geschichte*. Stuttgart 1981, s. 217; BARRETT, C. K.: *The Gospel according to St John*. London 1996, s. 586.

[57] SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 442.

[58] Je možné si všimnout, že v Janově evangeliu se podobným způsobem objevují zvláštní komentáře k vyjádřením, které pochází z tradice (srov. Jan 2,21 s 2,19–20; 11,51 s 11,49–50; 12,6 s 12,5).

není. Proti rozšířenému mínění v církevní obci, které je reprezentováno vyjádřením „nezemře“, staví přesné znění slov z Jan 21,22: „Jestliže chci, aby zůstal, až přijdu, proč se o to staráš?“ (Jan 21,23). Jak je však odstraněno toto neporozumění? Jelikož není nabídnuto žádné další vysvětlení, je čtenář evangelia vyzván, aby sám dospěl k pochopení tohoto tajemného Ježíšova slova. Není přesvědčivý názor, podle kterého Ježíš nevyslovil skutečné proroctví, avšak pouze podmínkovou větu.[59] V Jan 21,23 si však můžeme všimnout, že proti ἀποθνῄσκω „zemřít“ stojí μένω „zůstat“. Je tedy zřetelné, že sloveso μένω zde nesmí být vysvětlováno ve významu „zůstat naživu“, nýbrž je nezbytné mu rozumět jinak. V čem „zůstává“ tento učedník, objasňuje následující verš Jan 21,24. On zůstává v evangeliu, které zaznamenal a o kterém vydává svědectví. Úkolem „učedníka, kterého Ježíš miloval“ tedy nebylo zůstat naživu do Ježíšovy paruzie, nýbrž on měl skrze zaznamenané evangelium být trvale přítomen jako garant církevní tradice a Ježíšova slova, skrze které pouze církev existuje.[60]

2. Texty, ve kterých smí vystupovat „učedník, kterého Ježíš miloval“

2.1 „Jiný učedník“, který se znal s veleknězem (Jan 18,15–16)

V prvé řadě je zapotřebí uvést text Jan 18,15–16, jenž se zmiňuje o „onom učedníkovi“ (ἄλλος μαθητής = jiný učedník), který „byl znám veleknězi“ a který se objevuje po boku Petra. Je překvapivé, že onen „jiný učedník“, který společně s Petrem následuje Ježíše, při svém vstupu do veleknězova domu nedomlouvá hned povolení k vejití též pro Petra, ale vchází tam nejprve sám a pak znovu vychází ven, aby dojednal jeho vpuštění. Toto zvláštní líčení, které působí poněkud rozvláčně a těžkopádně, poskytuje možnost, aby bezejmenný učedník byl dvakrát představen jako „známý velekněze“. Tato charakteristika jej staví do blízkosti Nikodéma, který, třebaže byl členem velerady (Jan 3,1), je později s Josefem z Arimatie prezentován jako tajný Ježíšův učedník (srov. Jan 19,38–42). Označení bezejmenného učedníka jako γνωστός „známý“ nebo dokonce „přítel“[61] velekněze dává najevo, že nejde zřejmě o učedníka z okruhu Dvanácti. Možná, že se jednalo o člověka z Jeruzaléma nebo přinejmenším z Judska, jenž směl pocházet asi ze vznešené a vzdělané rodiny,[62] a jenž měl blízko k saducejské šlechtě.[63]

Tento bezejmenný učedník sice není výslovně označen jako „učedník, kterého Ježíš miloval“, avšak na druhou stranu není jednoznačně sděleno, že by to nebyl on. Nepřítomnost určitého členu v Jan 18,15 při uvedení tohoto „jiného učedníka“ (ἄλλος μαθητής) může být stěží závažným důvodem proti jeho identifikaci s „učedníkem, kterého Ježíš miloval“, jelikož první zmínka o něm nastala již před dlouhou dobou v Jan 13,23–26 a Janovo evangelium nepoužívá anaforic-

[59] Srov. WIKENHAUSER, A.: *Das Evangelium nach Johannes*. Regensburg 1961, s. 352; BULTMANN, R.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1968, s. 554; SCHNEIDER, J.: *Das Evangelium nach Johannes*. Berlin 1976, s. 333. Viz též HAENCHEN, E.: *Johannesevangelium. Ein Kommentar*. U. Busse (ed.). Tübingen 1980, s. 592.

[60] BARRETT, C. K.: *The Gospel according to St John*. London 1996, s. 583–584; viz též SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 444–445; BECKER, J.: *Das Evangelium nach Johannes, Kapitel 11–21*. Gütersloh 1981, s. 650; KREMER, J.: *Die Osterevangelien – Geschichte um Geschichte*. Stuttgart 1981, s. 218; SCHENKE, L.: *Johannes Kommentar*. Düsseldorf 1998, s. 320; WENGST, K.: *Das Johannesevangelium*, Bd. II. Stuttgart – Berlin – Köln 2001, s. 344.

[61] Slovo γνωστός je v LXX použito ve významu „známý“, „důvěrný přítel“ (Žl 30,12; 54,14; 87,9.19). BULTMANN, R.: γνωστός. In: Kittel, G. (ed.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Bd. I. Stuttgart 1933, s. 718–719.

[62] SCHWANK, B.: *Evangelium nach Johannes*. St. Ottilien 1998, s. 431 odmítá námitky proti rybářovi od Genezaretského jezera.

[63] RUCKSTUHL, E.: *Der Jünger, den Jesus liebte*. In: Jesus im Horizont der Evangelien. Stuttgart 1988, s. 355–395, zde 380.

ký člen u vlastních jmen, jako též v případě Ježíšova jména není konzistentní.[64] Dále si můžeme všimnout, že „učedník, kterého Ježíš miloval“, se téměř vždy vyskytuje ve spojitosti s Šimonem Petrem. Mimoto ve scéně o prázdném hrobu je „učedník, kterého Ježíš miloval“ rovněž představen jako „jiný učedník“ (Jan 20,2.3.4.8). Toto všechno smí naznačovat, že text Jan 18,15–16 se vztahuje k učedníkovi, kterého Ježíš miloval.[65] Důvodem, proč není výslovně uveden jako „učedník, kterého Ježíš miloval“, mohla by snad být skutečnost, že se nenachází tváří tvář Ježíšovi[66] anebo že se toto označení stěží snáší s faktem, že byl známým velekněze.[67]

Známost s veleknězem (ὁ γνωστὸς τοῦ ἀρχιερέως) umožňuje tomuto bezejmennému učedníkovi, aby vstoupil zároveň s Ježíšem do veleknězova domu (Jan 18,15) a aby pak domluvil vpuštění i Petra (Jan 18,16). Tento děj připomíná událost v Jan 20,2–10, kde je též Petr jmenován jako první, avšak kde rovněž milovaný učedník zaujímá přednostní postavení (Jan 20,4.8). Poté, co vyjednal s vrátnou vpuštění Petra do veleknězova domu, mizí tento bezejmenný učedník ze scény. Není zmíněno jeho očité svědectví o Petrově zapření nebo o Ježíšově procesu před veleknězem, jako je tomu v souvislosti s Ježíšovou smrtí na kříži v Jan 19,35.[68] Z textu Jan 18,15–17 ve spojitosti s jeho kontextem vychází najevo, že tento bezejmenný učedník neopustil Ježíše v okamžiku jeho zapření, jak to učinili ostatní učedníci, a že rovněž Ježíše nezapřel, jako to udělal Petr (Jan 18,17.25.27).[69]

2.2 Jeden ze dvou prvních Ježíšových učedníků (Jan 1,35–40)

Posledním místem v Janově evangeliu, kde se smí objevovat „učedník, kterého Ježíš miloval“, je příběh setkání dvou učedníků s Ježíšem v Jan 1,35–40, který tvoří začátek série povolání prvních Ježíšových učedníků (Jan 1,35–51). Tento cyklus vyprávění o povolání prvních pěti Ježíšových učedníků se značně odlišuje od paralelních textů v synoptických evangeliích (Mk 1,16–20 par.; 2,14). Zatímco podle synoptických evangelií povolání učedníků se děje skrze Ježíšovu aktivitu, který je s autoritou volá k následování, v Janově evangeliu se učedníci dostáva-

[64] BLASS, F. – DEBRUNNER, A. – REHKOPF, F.: *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*. Göttingen 1990, § 260.1, pozn. 6.

[65] Identifikování učedníka v Jan 18,15–16 s „učedníkem, kterého Ježíš miloval“ zastávají např. KRAGERUND, A.: *Der Lieblingsjünger im Johannesevangelium. Ein exegetischer Versuch*. Oslo 1959, s. 25–26; BROWN, R. E.: *The Gospel according to John XIII–XXI*. New York 1970, s. 822; LORENZEN, T.: *Lieblingsjünger im Johannesevangelium. Eine redaktionsgeschichtliche Studie*. Stuttgart 1971, s. 51; NEIRYNCK, F.: *The ‚Other Disciple‘ in Jn 18,15–16*. Ephemerides theologicae Lovanienses 51, 1975, s. 113–141; SCHENKE, L.: *Johannes Kommentar*. Düsseldorf 1998, s. 345; BEASLEY-MURRAY, G. R.: *John*. Nashville 1999, s. 324; SCHNELLE, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Leipzig 2000, s. 267; ZUMSTEIN, J.: *L'évangile selon saint Jean (13–21)*. Geneve 2007, s. 209; KÖSTENBERGER, A. J.: *John*. Grand Rapids, MI 2008, s. 513. Proti této identifikaci se staví např. BULTMANN, R.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1968, 369–370; SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 266–267; KÜGLER, J.: *Der Jünger, den Jesus liebte. Literarische, theologische und historische Untersuchungen zu einer Schlüsselgestalt johanneischer Theologie und Geschichte; mit einem Exkurs über die Brotrede in Joh 6*. Stuttgart 1988, s. 424–428; SIMON, L.: *Petrus und der Lieblingsjünger im Johannesevangelium: Amt und Autorität*. Frankfurt 1994, s. 119–122; CHARLESWORTH, J. M.: *The Beloved Disciple: Whose Witness Validates the Gospel of John*?. Valley Forge, PA 1995, s. 344; WILCKENS, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1998, s. 275.

[66] GNILKA, J.: *Johannesevangelium*. Würzburg 1983, s. 136.

[67] HAENCHEN, E.: *Johannesevangelium. Ein Kommentar*. U. Busse (ed.). Tübingen 1980, s. 521.

[68] Nehledě na zdrženlivost v Jan 18,15–17 není možné vyloučit, že autor Janova evangelia milovaného učedníka celkově spatřuje jako ručitele janovského líčení utrpení a smrti Ježíše Krista. Takto SCHNELLE, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Leipzig 2000, s. 267.

[69] Zdá se, že tento bezejmenný učedník měl situaci lehčí než Petr. Smíme se domnívat, že není dotazován jako Petr a že díky své známosti s veleknězem je chráněn před veřejnými projevy nepřátelství. Srov. SCHENKE, L.: *Johannes Kommentar*. Düsseldorf 1998, s. 345.

jí do kontaktu s Ježíšem skrze další osobu. Výjimku tvoří pouze Filip, kterého sám Ježíš nalezl (Jan 1,43: εὑρίσκει).

První dva učedníci jsou uvedeni do kontaktu s Ježíšem prostřednictvím Jana Křtitele, který o Ježíšovi prohlašuje „hle beránek Boží“ (Jan 1,36; srov. 1,29). Jedná se o dva učedníky Jana Křtitele, kteří okamžitě po těchto slovech jeho hodnocení Ježíše jej následují (Jan 1,37). Ježíš se obrací, spatřuje, že jdou za ním, a ptá se jich: τί ζητεῖτε; (Jan 1,38a: „Co chcete?“ /ČEP/ popř. „Co hledáte?“ /BKR; Bible 21/). Z Ježíšovy otázky je zřejmé, že v nich spatřuje hledající lidi, kteří se vydali na cestu. Tito dva učedníci, kteří jsou Ježíšem osloveni, mu na jeho otázku neodpovídají. Zřejmě nejsou schopni mu okamžitě zformulovat své přání. Reagují tedy protiotázkou. Obracejí se na něj oslovením „Rabbi“ (ῥαββί) a dotazují se ho, kde bydlí (Jan 1,38b). V jejich otázce je možné zahlédnout skrytou prosbu o možnost delšího setkání a rozhovoru s ním. Ježíš přistupuje na jejich prosbu. Evangelista pak dodává, že tito dva učedníci u Ježíše zůstali ten den. Časový údaj, který sděluje Janovo evangelium, „bylo kolem čtyř hodin odpoledne“ (Jan 1,39), by snad mohl poukazovat na skutečnost, že hodina tohoto sekání s Ježíšem byla pro oba dva rozhodující a nezapomenutelným okamžikem jejich života. V Jan 1,40 se nakonec uvádí jméno jednoho z těchto dvou učedníků. Jedná se o Ondřeje, který okamžitě po setkání s Ježíšem vyhledává svého bratra Šimona a který ho přivádí k Ježíšovi (Jan 1,41–42). Jméno druhého učedníka není zmíněno. Tato skutečnost smí již naznačovat, že se jedná o „učedníka, kterého Ježíš miloval“, jehož jméno Janovo evangelium nikde nesděluje. Můžeme pozorovat, že povolaní učedníci v Jan 1,35–51, jejichž jména se dovídáme, zaujímají v Janově evangeliu význačné postavení: Ondřej (Jan 6,1–15; 12,20–36), Šimon (Jan 1,40.41–42; 6,66–69[71]; 13,1–11; 13,21–26[30]; 13,36–38; 18,10–11; 18,15–18.25–27; 20,1–10; 21,1–14; 21,15–19; 21,20–23), Filip (Jan 6,1–15; 12,20–36; 14,8–11), Natanael (21,2; srov. 21,1–14). Vyvstává tudíž otázka, zda onen bezejmenný učedník nezastává rovněž významnou roli. Zatímco v synoptických evangeliích je v příbězích o povolání učedníků uváděn Šimon Petr na prvním místě (srov. Mk 1,16 par.), v Janově evangeliu je překvapivě zmíněn až na třetím místě po Ondřejovi a bezejmenném učedníkovi, a to nehledě na to, že je při svém povolání vyznamenán udělením přízviska Kéfas – Petr/Skála (Jan 1,42: Κηφᾶς – Πέτρος).

Bezejmenný „učedník, kterého Ježíš miloval“ vystupuje v Janově evangeliu od 13. kapitoly, a to stále vedle Šimona Petra, kterého vždy převyšuje. Tato skutečnost odpovídá též situaci v 1. kapitole, kde se objevuje bezejmenný učedník. Scéna dává na srozuměnou, že tento učedník byl povolán před Šimonem Petrem, tj. náleží společně s Ondřejem k prvním Ježíšovým učedníkům. Dále si lze všimnout formulace ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο „dva z jeho učedníků“, která se vyskytuje v Janově evangeliu výhradně v Jan 1,35 a 21,2. V první kapitole Janova evangelia je později uveden jménem pouze Ondřej (Jan 1,40), zatímco v kapitole 21 je zmíněn jenom „učedník, kterého Ježíš miloval“. Rovněž toto smí odkazovat na skutečnost, že oba dva texty odkazují na tyto dva stejné učedníky.

Je pravda, že při prvním explicitním jmenování milovaného učedníka v Jan 13,23 („jeden z jeho učedníků spočíval v Ježíšově náručí, ten, kterého Ježíš miloval“) není učiněn odkaz na Jan 1,35.37), ale tato zmínka předpokládá, že již od počátku náležel do okruhu Ježíšových učedníků a že již od počátku na něm spočívala Ježíšova láska. Nakonec můžeme říci, že o tomto bezejmenném učedníkovi platí to, co Ježíš řekl celkově o svých učednících: „Vy také vydávejte svědectví, protože jste se mnou od začátku“ (Jan 15,27). Od tohoto upřednostněného učedníka by se toto mělo právě očekávat a to zcela a bez výhrad![70]

[70] THEOBALD, M.: *Das Evangelium nach Johannes. Kapitel 1–12*. Regensburg 2009, s. 182.

Lze se domnívat, že v perikopě o povolání prvních učedníků v Jan 1,35–51 již tedy milovaný učedník vystupuje.[71] V tomto případě pak je zapotřebí akceptovat, že náležel do okruhu učedníků Jana Křtitele. Toto odpovídá celkovému zaměření Janova evangelia, které vysoce vyzdvihuje Jana Křtitele. Takto je možné též objasnit určitou blízkost janovského dualismu s myšlením kumránské komunity, které se mohlo dostat prostřednictvím milovaného učedníka do teologie Janova evangelia.

3. Závěrečné shrnutí

Ježíšův učedník, který není nikdy zmíněn vlastním jménem, ale který je představen s významným popisem „učedník, kterého Ježíš miloval“, je poprvé takto výslovně uveden teprve po veřejném Ježíšově působení (Jan 1,19–12,50), když Ježíš zaměřuje svou pozornost na učedníky (Jan 13–17) a projevuje jim lásku až do krajnosti (Jan 13,1). Zdá se však, že toto je příhodná situace k tomu, aby se objevil na scéně tento učedník, jenž se nacházel ve zvláštním důvěrném vztahu s Ježíšem. Milovaný učedník zahrnuje v sobě jak individuální, tak typologické rysy.[72]

Tento upřednostněný učedník, který se při poslední večeři nachází vůči Ježíšovi blíže než všichni ostatní učedníci (Jan 13,23), je na základě tohoto úzkého vztahu schopen mu jedinečným způsobem rozumět a jeho slova interpretovat. Jeho jedinečná a znamenitá blízkost k Ježíšovi vychází zřetelně najevo při události Ježíšovy smrti na kříž, kde se objevuje jako jediný z učedníků vedle Ježíšovy matky a dalších žen. Na základě Ježíšových slov, která mají charakter závěti, se stává synem jeho matky a tak vstupuje na jeho místo. Milovaný učedník a Ježíšova matka jsou představeni jako obraz nového Božího lidu. Tento učedník zastává rovněž roli očitého svědka Ježíšovy smrti, která má spásný charakter, a nositel tradice, jenž tuto scénu garantuje. Při společné návštěvě s Petrem otevřeného a prázdného Ježíšova hrobu (Jan 20,1–10) je upřednostněný učedník schopen na základě zvláštní vnímavosti, která má základ v Ježíšově lásce, správným způsobem vidět a interpretovat skutečnosti v prázdném hrobě a věřit v Ježíšovo vzkříšení. Podobně pak při Ježíšově zjevení u jezera Tiberiadského je schopen skrze vnitřní zrak na základě zázračného rybolovu jej poznat (srov. Jan 21,1–14). Podle slov vzkříšeného Ježíše má pak milovaný učedník zůstat do jeho příchodu (srov. Jan 21,20–25). Zatímco Šimon Petr má jít cestou následování Ježíš až k mučednické smrti, milovaný učedník má skrze zaznamenané evangelium být trvale přítomen jako garant církevní tradice.

Nakonec pak obraz „učedníka, kterého Ježíš miloval“ dokreslují dva texty, ve kterých smí vystupovat. Pokud připustíme možnost, že v Jan 18,15–18 se hovoří o tomto upřednostněném učedníkovi, pak by vyzdvižena jeho věrnost vůči Ježíšovi, kterého v okamžiku zapření ani neo-

[71] Takto např. KRAGERUND, A.: *Der Lieblingsjünger im Johannesevangelium. Ein exegetischer Versuch*. Oslo 1959, s. 19–21; GNILKA, J.: *Johannesevangelium*. Würzburg 1983, s. 21; KUHN, H.-J.: *Christologie und Wunder. Untersuchungen zu Joh 1,35–51*. Regensburg 1988, s. 121–130; SCHENKE, L.: *Johannes Kommentar*. Düsseldorf 1998, s. 420; SCHNELLE, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Leipzig 2000, s. 53; THEOBALD, M.: *Das Evangelium nach Johannes. Kapitel 1–12*. Regensburg 2009, s. 183; ZUMSTEIN, J.: *L'évangile selon saint Jean (1-12)*. Geneve 2014, s. 86, pozn. 85. Proti této identifikaci vystupují např. LORENZEN, T.: *Lieblingsjünger im Johannesevangelium. Eine redaktionsgeschichtliche Studie*. Stuttgart 1971, s. 45–46; BECKER, J.: *Das Evangelium nach Johannes. Kapitel 1–10*. Gütersloh 1979, s. 102; NEIRYNCK, F.: *The Anonymous Disciple in John 1*. In: Evangelica II. 1982–1991. Collected Essays. Leuven, 1991, s. 617–650, zde s. 637–649.

[72] GRUNDMANN, W.: *Zeugnis und Gestalt des Johannes-Evangeliums. Eine Studie zur denkerischen und gestalterischen Leistung des vierten Evangelisten*. Berlin 1961, s. 18: „Der Lieblingsjünger ist ebenso Individuum und Typus; stirbt er als Individuum, so bleibt er als Typus.“

pustil, jak to provedli ostatní učedníci, a ani ho nezapřel, jak to učinil Petr. Kromě toho by se jednalo o známého nebo dokonce přítele velekněze. Jestliže bychom počítali s tím, že nejmenovaný učedník v Jan 1,35–40 je „učedník, kterého Ježíš miloval“, pak by pocházel z okruhu učedníků Jana Křtitele a by byl jedním z prvních dvou povolaných učedníků, a to dokonce ještě před Petrem. Byl by tedy přednostním svědkem veškerého Ježíšova působení.

Z literárního hlediska lze vidět, že první (Jan 13,21–26) a poslední scéna (Jan 21,20–25), kde je výslovně zmíněn „učedník, kterého Ježíš miloval“, jsou spojeny dohromady výslovným odkazem v Jan 21,20. Kromě toho může pozorovat, že milovaný učedník je ve všech scénách kromě události Ježíšovy smrti na kříži zmiňován společně s Šimonem Petrem a je neustále zdůrazňován a objasňován jejich vzájemný vztah. Šimon Petr je představen s vůdčím postavením a jeho význam je zdůrazněn odkazem na mučednickou smrt. Milovaný učedník, který se nachází v úzkém vztahu s Ježíšem, je díky tomu význačným jeho svědkem a interpretem. Jestliže Petr ztělesňuje církevní autoritu, tento učedník ztělesňuje všechny ty, kteří třebaže jim není svěřena starostlivost o ovce, jsou intenzivně milováni Ježíšem, protože ho milují a zachovávají jeho přikázání (srov. Jan 14,15). V tomto smyslu takovýto typ učedníka, kterého Ježíš miluje, zůstane až do Ježíšova příchodu. Zatímco poslední Ježíšova slova v Matoušově evangeliu jsou příslibem jeho trvalé přítomnosti v komunitě věřících (Mt 28,20), v Janově evangeliu Ježíšova poslední slova jsou příslibem trvalé existence společenství věřící komunity až do jeho slavné paruzie (srov. Jan 21,23).[73]

Pro „učedníka, kterého Ježíš miloval“ je příznačné, že na rozdíl od konkurenční osoby, kterou je Šimon Petr, je mlčenlivý. Jedinou výjimku tvoří případ, kdy prohlašuje nevědoucímu Petrovi ve velikonoční scéně zázračného rybolovu slova: „Pán je to“ (Jan 21,7). On nemusí mnoho hovořit, jelikož jemu vděčíme za evangelní spis, jak se sděluje v Jan 21,24

doc. ThDr. Petr Mareček, Th.D.
Katedra historie
Pedagogická fakulta MU
Poříčí 9
603 00 Brno
Česká republika
e-mail: 110056@mail.muni.cz

[73] BROWN, R. E.: *A Risen Christ in Eastertime. Essays on the Gospel Narratives of the Resurrection*. Collegeville, MN 1990, s. 95.